

Shipupuusu kuvhaazya injango yiitu iya Shinyiha

Ni rahisi kusoma lugha yetu
ya Kinyiha

a	aa	b	ch	d	e	ee	f	g	h	i
ii	j	k	l	m	mb	mf	mp	mv		
n	nch	nd	ng	ng'	nj	nk	ns			
nt	ny	nz	o	oo	p	s	sh	t	u	
			uu	v	vh	w	y	z		

1. Herufi na sauti za Kinyiha ambazo zipo katika Kiswahili:

Irabu

a - amakwi (miti)
e - idebe (debe)
i - isiku (siku)
o - ilomu (mdomo)
u - igulu (dali)

Konsonanti

b - amabada (madoa)
ch - ichungwa (chungwa)
d - idala (njia)
f - ifulila (sufuria)
g - igamba (mlima)
h - uhalulu (sungura)
j - iji (yai)
k - ikutwi (sikio)
l - ishilili (mkeka)
m - amenda (nguo)

mb - imbuzi (mbuzi)
mv - imvula (mvua)
n - ishinama (mguu)
nd - indili (shavu)
ng - ingobe (kobe)
ng' - ing'onzi (kondoo)
nj - injoha (nyoka)
ny - inyumba (nyumba)
nz - inzumbi (fisi)
p - ipele (pombe)
s - isepe (unyoya)
sh - ishanga (kihenge)
t - itundu (jani)
v - ivipungo (mabega)
w - iwe (wewe)
y - amayimba (mateso)
z - amazi (mizizi)

2. Irabu ndefu (zinazoandikwa na herufi mbili):

aa - ibaata (bata) **oo** - amahoogo (mihogo)
ee - iyeela (korongo) **uu** - ituuli (kinu)
ii - imbiipa (kaburi)

3. Muunganiko wa herufi:

bw - igobwe (tango) **mbw** - inkombwe (ndizi)
gw - amagwa (majini) **mpw** - impwa (nyanya chungu)
lw - injelwa (tofali) **nsw** - inswa (kumbikumbi)

ly - ivilyatu (viatu)

sy - kusya (kusaga)

vw - ivwakulya (vyakula)

vhw - uvhwushi (asali)

4. Herufi za Kinyiha ambazo hazipo katika Kiswahili:

mf - imfuuku (mfuko)

mp - impalala (mkuki)

nch - inchiliizi (hirizi)

nk - inkuku (kuku)

ns - insama (simba)

nt - intemo (shoka)

vh - avhaana (watoto)

5. Alama za mawimbi (toni):

Kinyiha ni lugha ya toni, yaani, mawimbi ya maneno yanasaidia kutofautisha maana mbali mbali. Kwa mfano, tukiandika **vhatelesile** kwa Kinyiha, maana yake siyo wazi. Je, maana ni ‘wamepika’ au ‘walipika’? Katika matamshi kuna tofauti ya mawimbi. Ikiwa na maana ‘wamepika’, wimbi la juu liko kwenye **si**, yaani, tunatamka **vhateleSile**. Ikiwa na maana ‘walipika’, wimbi la juu liko kwenye **vha**, yaani, tunatamka **VHatelesile**. Tunaonyesha tofauti hii katika maandishi kwa njia ya kuweka alama juu ya irabu inayobeba wimbi la juu katika vitenzi vya wakati uliopita. Kwa mfano:

vhatelesile (wamepika)

vhaatelesile (walipika jana/juzi)

vhátelesile (walipika zamani)

amanyile (amejua)

aamanyile (alijua jana/juzi)

ámanyile (alijua zamani)

alisite (amechoka)

aalisite (alichoka jana/juzi)

álisite (alichoka zamani)

6. Usome hadithi ifuatayo:

Uluhomaano lwa mbevha

Isiku limo, imbevha zyonti zyámile nu luhomaano ulupiti nkaani, ulwa kumuyevha upuusi. Umulongozi waavho áamile wu kuuza, uwamwavho áali vhu donko, pooka nu pwelu. Upwelu áamile musimvi wa luhomaano luula.

Ukuuza ahataliha kuyanga kuuti, “Luhomaano pamwanya!” Imbevha zyonti zihitishila, “Pamwanya, pamwanya, pamwanya nkaani!” Ahati, “Ipa tuli ni mbombo yooka impiti nkaani, tuhonzye vhuli, upuusi akutumala twenti kutulya!” Igolo aamulemile umuhombe wiitu nu kumulya wonti, atálesile inga lisepe. Upwelu áamile muyanzi nkaani. Ahagolosya inyoovhe yaakwe ahati, “Mwe vheya ine inkulola kuuti upuusi uno tumuleme, tumuzwalizye isiita mu nsingo. Inga akwanza kutulema twivwaje lwe likukuuta.” Ahavhaliilizyo hehaala, upuusi áamile papiipi nkaani, ahatejelezyaga. Ahapapaatala nu kumudomoshela upwelu nu kumulema. Avhamwavho vhonti vhahinjila mu vilivha. Nu kupuuma mwa, mwa, mwa nu luhomaano luhananjinkana.

Kichwa: Shipupuusu kuvhaazya injango yiitu iya Shinyiha (It’s Easy to Read our Nyiha Language)

Lugha: Kiswahili / Kinyiha

Kimetengenezwa na kimechapishwa na: Idara ya Kisomo ya Huduma ya Kutafsiri Biblia na Kuendeleza Lugha za Asili katika Mkoa wa Mbeya na Iringa, S.L.P. 6359, Mbeya, Tanzania
literacy_mbeya@sil.org
Pamoja na timu ya Wanyiha: Mch. Levant Sichone, Frank Kallingah, Dotto Singogo

Toleo la tatu © 2010 - 2015 SIL International

TSH 100/=

